

Dunapataj a történelem fókuszában

Dunapataj 1919-es parasztfölkelését idén június 20-án a Magyar Örökség Díj teszi történelmi emlékezetünk részévé. 90 évvel ezelőtt a diktatúra zsarnokságát először – rövid időre – ebben a faluban sikerült megdönteni. Véres megtorlás sújtotta azután a Duna mentén kirobbant népfölkelésben részt vevőket. Hosszú évtizedeken át ez fehér folt volt a kollektív emlékezetben. Az odaválósiaik nem mertek erre emlékezni, a történetírás pedig mostohán kezelte.

Tíz éve, 1999. június 18-án a dunapataji református egyház gyülekezeti termében kerekasztalvita idézte föl a történelmi eseményeket. Ennek a rendezvénynek a megszerkesztett anyagát tesszük közzé.

Kiss Gy. Csaba

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm az emlékező ünnepségen megjelent tanár urakat, kedves vendégeinket, köszöntöm szeretettel az iskola képviselőit, a tanárnőket, tanár urakat. Hálásan köszönjük a hetedikesek munkáját. Nagy reménységünk, hogy amit most elcsepegtetünk az ő gondolatukba, szívükbe, az a későbbiekben kivirágzik. Nekem csupán az a tisztem, hogy a néhány szavas köszöntő után átadjam a gyermekeinknek a szót és a hangot. Egy kis bevezető összeállítással fognak ők majd köszönteni bennünket, muzsikával, irodalommal, utána pedig Kiss Gy. Csaba mint házigazda átveszi a szót és vezeti a beszélgetést.

Kiss Gy. Csaba:

– Kedves patajiai! Hölgyeim és uraim! Azt hiszem, hogy az első nemzedék, amelyik megtudhatja az igazságot, hogy 80 évvel ezelőtt mi történt, az események helyükre kerülhetnek, azoké a fiataloké, akiknek a szolgálatát hallhattuk, és azt hiszem, mindannyiunk nevében meg kell köszönni nekik.

Nos, akkor elkezdjük a beszélgetést, amelynek egy kissé magasztos címet adtunk, azt nevezetesen, hogy *Dunapataj a történelem fókuszában*. Abban az értelemben mindenképpen igaznak kell tartani ezt a megállapítást, hogy 1919. június 18-án délután, estefelé valóban egy történelmi pillanatra Dunapataj fókuszba került, bizonyos értelemben a magyar történelem középpontjába. Hiszen Dunapatajon, először Magyarországon, megdöntöttek egy totalitárius rendszert. Dunapatajon és környékén a Tanácsköztársaságnak is nevezett közműn akkor megszűnt. Magyar tulajdonságnak érzem azt – a megemlékező műsorból is ez derült ki, vagy járva a falu utcáit, központi épületeit –, hogy a nemzetiszínű zászló mellett ott van a gyászra, a mártírokra esik a hangsúly. Azt hiszem, hogy sokszor vagyunk mi így a történelmünkkel. Történelmünk nagyon sokszor hozott ilyen pillanatokat. Nem tegnap óta, a XX. században is sokszor, azelőtt is érték súlyos vereségek a magyar nemzetet. Ám azt gondolom, hogy emlékezni kell a győzelem pillanataira is, arra, hogy Dunapatajon és környékén voltak olyan emberek, parasztemberek, akik bátrak voltak, megszervezték

magukat a tulajdon, a szabadság, az emberi méltóság védelmében, és az embertelen zsarnokságot képesek voltak itt megdönteni. Azt hiszem, érdemes erre a pillanatra is emlékezni. Június 18-ára és 19-ére. A beszélgetés valójában nem az eseményeknek a pontos fölidézésére kíván kísérletet tenni, hiszen nagyon kevés történész van Magyarországon, elsősorban Romsics Ignác (aki sajnos nem tud közöttünk lenni a mai alkalommal), aki alapos levéltári kutatásokat végzett a 19-es pataji eseményekkel kapcsolatban. De legalább ennyire fontos – úgy vélem és úgy gondolom, hogy jelen lévő kollégáim is egyetértenek velem – annak boncolgatása, hogy mit jelent a közösségi emlékezet, hogy mire emlékezünk, mire akarunk emlékezni. Mi az, amit kitörlünk az emlékezetből, illetve kitörlöttek velünk, és hogyan lehet az emlékezetet, a történelmi tudat folyamatosságát visszaállítani. Az egész országban, sőt a kommunista totalitarizmust megtapasztalt egész Közép-Európában óriási nagy kérdés, miként lehet szembenézni a múlttal, az elmúlt évtizedekkel, szembenézni 1919-cel. Hiszen a diktatúra lényegéhez tartozik az, hogy át akarja írni az emlékezetet. Az emberekkel meg akar taníttatni egy olyan történelmet, egy olyan múltat, amely őt igazolja, a zsarnokságot. Három kérdéssel szeretnék beszélni. Az első kérdés magára a kommunre, az úgynevezett Tanácsköztársaságra vonatkozik. Hogyan értékeljük 80 év után ezt az eseményt, az első magyarországi tragikus, totalitárius diktatúrát? Hogyan értékeli a történetírást, a tankönyvek és a közvélekedés. Ma Magyarországon, azt hiszem, a fölnőtt lakosságnak a többsége még a „dicsőséges Tanácsköztársaságról” tanult, a 133 napról, amelyet a kommunista diktatúra előzményének és pozitív példának tekintettek. A második kérdés természetesen az 1919-es Duna melletti népfölkelésre, parasztlázadásra – sokféle módon értékelték – vonatkozik, hogy mit tudunk róla, hogyan helyezhetjük el 1919 történetében azt a fölkelést, amely Dunapatajon kezdődött. Nagyon sok kézikönyv – majd idézek belőlük –, tankönyv meg sem említi Dunapataj nevét. A XX. századról szóló összefoglalások inkább csak Kalocsa környéki, Duna melléki lázadásról, fölkelésről, ellenforradalomról beszéltek. Árnnyékban marad az, hogy az egész Dunapatajon kezdődött, Dunapataj volt a kiindulópontja ennek a mozgalomnak. A harmadik kérdés pedig: hogy miképpen maradt meg itt, Patajon és a Duna–Tisza közén ennek a mozgalomnak, ennek a fölkelésnek az emlékezete, mit tudnak erről, hogyan tanítják az iskolában, és tanítják-e, egyáltalán tudnak-e róla, hiszen nemzedékeken át nem szólhattak erről, még otthon is féltek róla beszélni.

Ezek után engedjék meg, hogy bemutassam a kerekasztal-beszélgetés résztvevőit, mégpedig ábécésorrendben. Tehát a beszélgetés résztvevői:

Mellettem ül Bárh János, akit talán ismernek. Hosszú évekig a kalocsai múzeumnak volt a vezetője, idevalósi a környékre. Jánoshalmán született, néprajzkutató-történész, aki a Duna–Tisza közének történetéről számos tanulmányt, könyvet tett közzé, és jelenleg a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársa.

Pastyik István történész, tanár is volt Dunapatajon, ő a Pataji Múzeum létrehozója.

Szakály Sándor, aki szintén járt már Dunapatajon, a Hadtörténelmi Intézet munkatársa Budapesten. A két világháború közötti magyar katonai elittel, a csendőrséggel foglalkozott. Idén tavasszal jelent meg *Volt-e alternatíva?* címmel tanulmánykötete, ahol a második világháborús magyar történelemmel foglalkozik.

Tókcézi László szintén nem ismeretlen Dunapatajon. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem művelődéstörténelmi tanszékének a docense. Történész, a századforduló és a két világháború közötti korszaknak a kutatója, nagyon sok tanulmányt és könyvet közölt ezekről a kérdésekről. Most a könyvhétre jelent meg tanulmánykötete, amelynek az a címe: *Történelem, eszmék és politikák*.

Végül azt hiszem, hogy az illendőség azt kívánja, hogy magam is bemutatkozzam, Kiss Gy. Csaba vagyok, az ELTE művelődéstörténelmi tanszékének docense.

Kezdjük a beszélgetést! Az első kérdésem, hogy 80 év után, a kommunizmus világméretű és magyarországi bukása után, hogyan tekintünk vissza arra a történelmi eseménysorra, amelyet Tanácsköztársaságnak neveztek? Tókéczki László tanár urat kérdezem meg, hogy ő hogyan foglalja össze.

Tókéczki László:

– Hát ez nagyon nagy kérdés, mert ha azzal is kell foglalkozni, mi mindent írtak erről az eseményről, akkor itt nem egy óra, hanem sok óra is kevés lenne. Véleményem szerint két körülményből, két jellegzetességből fakad az, amit diktatúrának, kommünnek vagy Tanácsköztársaságnak nevezünk. Ez a két körülmény, illetve két sajátosság közül az egyik a kétségbeesés. Az, hogy van itt egy történelmi ország, amelyik ezer év fennállás után hirtelenjében a megsemmisülés szélére jut, nemcsak háborút veszített és nemcsak irtózatos emberveszteségeket, anyagi veszteségeket szenvedett el, hanem gyakorlatilag megkezdődött a szétdarabolása. Olyan kilátástalan helyzet volt, amikor az emberek hajlamosak arra, hogy megváltók után nézzenek. Emberi mércével mindenféle megoldást elfogadjanak, bizonyos csodavárás jellemzi az ilyen kétségbeesett helyzeteket. Tulajdonképpen ez az egyik szülőanyja annak a helyzetnek, hogy egyáltalán Magyarországon egy kommunista kísérlet sikeres lehetett. Azonban volt egy másik körülmény, egy másik jellegzetesség és sajátosság, az, hogy kb. az 1900-as évek elejétől kezdve Magyarországon kialakult egy olyan értelmiségi elit, amilyen korábban nem létezett Magyarországon. Mindig el szoktam mondani, hogy kb. az 1900-as évekig Magyarországról rengeteg ember ment ki külföldre, főleg nyugati egyetemekre tanulni, ezeknek általában 98-99 százaléka hazajött, de nem akart megváltó Messiás lenni, hanem reálpolitikusan mindenki apró munkával próbálta azt az országot, azt a társadalmat, vagy esetleg azt a kisebb közösséget szolgálni, ahonnan őt kiküldték nagy pénzügyi áldozattal. Sokan figyeltek tehát Nyugatra, de soha nem voltak olyanok – a többség –, akik azt hitték, hogy elkezdünk utánozni, elkezdünk varázsszereket hozni, és megpróbáljuk a társadalmunkat átgyúrni. A századfordulón megszületik egy olyan értelmiségi elit, amelyet úgy nevezhetünk, és a történetírás – nem a marxista történetírás – már régóta így nevez: az úgynevezett társadalom-mérnökösök elitje. Megszületik egy olyan értelmiségi csoport, amelyik utánpótlás alapján, íróasztal melletti munka, gondolkodás alapján azt állítja, hogy a világot tulajdonképpen rövid úton át lehet alakítani, hogyha kezébe keríti a hatalmat és a társadalomból kiküszöböli a rosszat., és csak a jót hozza létre. Vagyis magyarul: erőszakkal, az emberek akarata ellenére is boldogítani fogja a társadalmat. Nos, a kétségbeesett helyzetben ez az értelmiségi elit kerül Magyarországon hatalomra, és a hatalom birtokában tényleg társadalom-mérnökösödést kezd el játszani, vagyis elkezdni ennek az országnak a teljes átgyúrását. Hogy pontosan érzékeljék, hogy mennyire abszurd a helyzet, a vörös diktatúrának szinte minden napján több tucat, vagy akár néha száz fölötti rendelkezés született arra nézve, hogy mit kell csinálni, mit tilos csinálni, ki az, akire most ez vonatkozik, hogyan kell az egészet átalakítani, a tulajdontól kezdve az emberek gondolkodásáig, a vallásosságtól kezdve a kultúráig, az intézmények és egyebekig. Tehát Magyarországon ekkor nem Nyugatra figyelve, hanem – éppen ez a nagy különbség – Keletre figyelve egy olyan diktatórikus megoldást kezdenek működtetni, amely szükségképpen vezet arra, hogy a boldogítani kívánt társadalom szinte totálisan szembekerül ezzel a mérnökösökkel, és nem véletlen, hogy ebből a terror következik. Mint ahogy minden világmegváltó édes és hamis gondolat előbb-utóbb diktatúrává válik, hogy akár erőszakkal is boldogítsa azokat, akik esetleg erre nem tartanak igényt. 1919 ebből a szempontból lényegében a francia forradalom örököse volt, bármelyik

olyan típusú forradalom örököse, amely, ha arra volt szükség, akkor megrövidítette egy fejjel az embereket, hogy elfogadtassa saját eszméit, saját elképzeléseit a tökéletes világról. Ennyit erről az eseménysorról. Ennek következtében ez a forradalomnak nevezett puccs, amelyik végső soron politikailag puccszerűen került hatalomra, úgy került be a magyar történelembe az elmúlt fél évszázadban, mint egy hatalmas nagy emberiségi kísérlet arra nézve, hogy Magyarországot felemeljék a világ élvonalába. Ez a fajta emberi kísérlet teljesen ellentmond minden józan észnek, minden lehetőségnek, hiszen az élvonal vagy a vezetés a keresztyén gondolkodás szerint: aki első akar lenni közöttetek, legyen mások szolgálatára. Itt nem erről volt szó, itt aki első akart lenni, az szolgává tette az összes többi a saját maga dicsőségének az építése útján, és nem véletlen, hogy ez az eseménysor végső soron abba a terrorba torkollott, ahova egy ázsiai elemet is behoztak. Magyarországon 800 év óta, illetve a török óta, 300 év óta nem ismert módon túszokat szedtek, olyan emberi megoldásokat alkalmaztak, amelyek végső soron az elemi jobbiztonságot, az emberek egyéni életének, vagyonának, megélhetésének a biztonságát veszélyeztették. Az, ami itt történt, sok embert arra készítetett, hogy meg kellett alkudnia, mert a háború után összeomlás volt. Sokan tehát megalkudtak, visszahúzódtak, és éppen ezért nagy az érdeme azoknak a keveseknek, akik bátran szembeszálltak ezzel a rendszerrel, végső soron mi most rájuk emlékezünk.

Kiss Gy. Csaba:

– Köszönöm szépen. Ezután Szakály Sándort kérdezem erről, aki szintén a két háború közötti korszaknak a kutatója, úgy emlékszem, hogy 19-cel is foglalkozott.

Szakály Sándor:

– 1919-cel is foglalkoztam, többen jelen voltak, amikor egy szíves meghívásnak eleget téve 1919 kapcsán az akkori Vörös Hadseregről és tisztikaráról beszéltem, mert 1919 egy nagyon sajátos helyzetet jelent, és ha az alapkérdésre térnék vissza, akkor azt kell mondanom, hogy ha jól meggondoljuk – függetlenül attól, amire Tökéczki László mutat, hogy mennyi ideig lehetne beszélni a témáról, és mennyi mindent írtak –, azt mondhatnám, hogy igazán alaposan mégsem írták meg 1919 történetét. Úgy gondolom, hogy bizonyos részkérdésekben eléggé elfogultan nyúltak a témákhoz, és most legyenek elfogult önmagammal szemben, és hadd utaljak arra az egykor elhangzott előadásra, illetve saját kutatásaimnak erre a kis részletére, hogy hosszú időn keresztül például a 19-es Vörös Hadseregről nem írtak, mert kiderült volna, hogy a Vörös Hadsereg nem volt annyira vörös, mint ahogy mondták. Ha valaki megnézte a korabeli munkákat, vagy az 50-es, 60-as vagy a 70-es években megjelent munkákat, akkor említenek néhány olyan személyt például, aki hadügyi népbiztos volt vagy népbiztoshelyettes, vagy politikai komisszár, Vágót, Landlert és még néhány nevet, Stromfeld Aurélt, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökét nem lehetett kihagyni, utána azonban nincsenek nagy nevek. Az ember végignézi az adatokat, és kiderül, hogy a Vörös Hadsereg vezetőinek döntő többsége később a két háború közötti Magyar Királyi Honvédség katonai vezetését alkotta. Hiszen 19-ben olyan katonai vezetők vannak a Vörös Hadseregnek, mint Sztojakovics Demeter, aki később Sztójay Döme néven Magyarország miniszterelnöke, vagy olyan katonai vezetők vannak, mint Jány (akkor még Autzinger) Gusztáv, vagy Szombathelyi Ferenc, Nagy Vilmos, és lehetne tovább sorolni. Ha 1919-ben a későbbi utódok által pozitívnak tekintett részeiről sem lehetett bizonyos

dolgokról írni vagy beszélni, mert ez esetleg szégyenfoltnak tűnik a vörös múlton, akkor nyilvánvaló, még kevésbé lehet írni arról, hogy mi történt, hogy ezzel a 19-es tanácsköztársasági vagy kommunikációval több ezren, több tízezren, netán százezren fordultak szembe, ha nem is úgy, mint adott esetben Dunapatajon, ahol mindenki kaszára-kapára és egyébre kapott. Azért az is kiderült azoknak a kutatásaiból, akik vizsgálták a helyi eseményeket és a környéket, hogy itt nem jól felszerelt ezrek álltak szembe az ide jövő vöröskatonákkal vagy vörösörökkel. Hanem azzal a helyi lehetőséggel bírva, lőfegyverek mellett minden mással – bocsánat a kifejezésért, de egykoron, ahogy mondani szokták: Dózsa parasztjai, miből lehet fegyvert készíteni –, a másik dolog pedig az, hogy 1919 a magyar történetírásban még akkor sem kapta meg – időzjelben mondom – a „méltó helyét”, amikor azt gondolták, mert mondjuk kiderült az 50-es években, hogy a salgótarjáni hőssé lett Rákosi Mátyás mégsem volt akkora hős, és mégsem ő vezette csak a Tanácsköztársaságot. Kiderült, hogy azok, akik fölkerülhettek arra a bizonyos piederstálra, azoknak egy része épp a Szovjetunióban lelte halálát, és kiderült, hogy a kommün vezetőinek döntő többségét nem Horthyék és a fehérterror pusztította el, hanem Sztálin és a vörösteror. Ez is egy sajátos ellentmondás. Ez a sajátos helyzet azt jelentette, hogy 1919 egyszer pozitív volt az értékelésben, egyszer nem. De azt is hozzá kell tenni, hogy például a Magyarország hadtörténetéről készült kétkötetes munka, mint minden történeti összefoglaló munka, általában közeledve a XX. század végéhez egyre inkább a hozzánk közel eső időszakoknak ad nagyobb teret, és a honfoglalás jóval kisebb terjedelmet kap egy ilyen munkában. 1919 130 napja nagyobb terjedelmet kapott, plusz a spanyolországi önkéntesek harca 1936 és 1939 között, mint az egész két világháború közötti korszak. 25 év meg 133 nap között jelentős különbség van, és én azt hiszem, hogy 80 évvel az események után is érdemes lenne – ha szabad így mondani – 1919 történetét szakszerűen megírni. Nekem van egy olyan véleményem, és ezzel lehet egyetérteni vagy nem, hogy a mi múltunk a számunkra kedvező vagy általunk elítélt elemeivel együtt is a miénk, ezt vállalni kell. Mi sem ma, sem korábban, sem későbbben nem voltunk abban a helyzetben, mint a két Németország 1949 és 1989 vagy 1990 között, hogy minden jó Kelet-Németországban zajlott le, és minden negatív Nyugat-Németországban. Tehát nekünk az egészet kell együtt vállalni, és nagyon jó lenne, ha 1919-cel is egyre többen foglalkoznának, és próbálnák meg bemutatni, hogy valóban miért jött létre ez a diktatúra, mi hozta létre, milyen támogatottsága volt. Azt hiszem, a támogatottsága – éppen itt, és a Dunapataj környéki események is azt mondják – nem volt nagy. Gyakorlatilag egy bizonyos erő tette lehetővé egyáltalán, hogy ez működjön, és ha alaposan megnéznénk, főleg a kisebb településeken, a történeteket, akkor kiderülne, hogy a vörösőr korábban csendőr volt, a direktórium elnöke korábban jegyző volt, és kényszerű dolog volt számára, és az volt az első lépése, amikor tehetett, hogy akit a falu megválasztott a direktórium elnökének 1919-ben, előtte bíró volt, és utána is x éven keresztül, 1942-ben pedig fölterjesztették, hogy kapja meg a Nemzetvédelmi Keresztet, amit akkor hoztak létre, az 1919-es tevékenységéért. Azt hiszem, hogy ezek a részek vagy elemek, amelyekre a magyar történetírás igazán kevés energiát és időt fordított.

Kiss Gy. Csaba:

– Köszönöm szépen. Eszembe jutott tegnap, mert kerestük a Duna Televízióban az 1994-es felvételt, hogy talán vannak, akik emlékeznek rá. 1994. szeptember 16-án a Közép-európai Magazin bemutatót a megemlékezésekből, az emlékmű visszaállításáról részleteket, és volt egy nagyon érdekes részlete ennek a műsornak, egy tanú bemutatása. Interjú Széll Károly bácsival, aki azóta már eltávozott közülünk, aki akkor éppen 97 éves volt. Azt

szeretném megkérdezni Báráth Jánostól, aki néprajzkutató és történetíró is, és nyilvánvalóan sokat foglalkozott a történeti és néprajzi források jelentőségével, típusaival, hogy vajon az emlékezésekből – most is hallottunk itt egy naplórészletet – 80 év távlatából nagyon nehéz személyes hangvétellő visszaemlékezéseket találni? Hol lehetnek még források, hiszen azok az emberek eltávoztak már szinte egytől egyig, akik valamire emlékezhetnek. Mire támaszkodhat a történelmi emlékezet kutatója? A történelmi emlékezet részben szociológiai, részben történetírói, néprajzi, antropológiai kérdés.

Báráth János:

– Az emlékezetnek nagyon kevés dokumentuma maradt fenn. Úgy fogalmazhatnánk ezt a dolgot, hogy a néprajzkutatás elmulasztotta ennek a parasztháborúnak a hagyományba való átmentését, pontosabban a hagyományban való megjelenésének a rögzítését. Erre korábban sokkal nagyobb lehetőség lett volna. Úgy gondolom, hogy a 60-as években, a 60-as évek vége táján – akkor már néprajzkutatóként működtem – 1968-tól és az 1970-es években is még éltek azok, akik ennek részesei voltak. Valóban lehetett volna sok emlékezést összegyűjteni, de ezt nem tettük meg, legalábbis én nem tettem meg, és azt hiszem, hogy kevesen voltak, akik ilyennel akkor próbálkoztak. Azt hiszem, hogy még nem késő, bár azok már nem nagyon élnek, akik ebben a háborúban részt vettek, viszont pontosan azt lehetne vizsgálni, hogyan csapódik le ez az utódok emlékezetében, meg kellene ezt a következőkben próbálni. Azért sem foglalkoztunk igazán annak idején ennek a kérdésnek a kutatásával, mert igen nagy félelem volt ezen a tájon. Ezekről a kérdésekről nehéz volt beszélni, és azok, akiket ez érintett, különösen féltek. Főlidézek egy régi néprajzi gyűjtéséből egy emléket. Valamikor az 1970-es évek elején, nagyon fiatal néprajzkutató koromban az egyik kalocsai szálláson annak rendje-módja szerint néprajzi kutatást végeztem, egy családdal beszélgettem. Többen voltak a család tagjai közül jelen, és tudom, hogy alaposabban alászállunk a témában, családszerkezet, meg vagyon, régi gazdálkodás, efféle kérdésekről volt szó, és valami nem stimmelt a képpel. Próbáltam a családot rekonstruálni száz évre vissza, és olyan zavart volt az egész család, amikor kérdeztem, hogy a nagypapa hol is volt ebben a képben. És akkor töredelmesen bevallotta az egyik asszony nekem, hogy ő, hát a nagypapa fiatalon meghalt, fiatal házasember volt, ő volt az egyik, akit Szamuely Kalocsán a főutcán fölakasztott. De ezt olyan riadtan adta elő nekem ez a család, hogy máig nem tudom elfelejteni azokat a szemeket, ahogy ezt nekem elmondták, hogy no lám, most itt egy idegen, és ezt be kell vallani, ilyen furcsa dolog ez. A másik, hogy a kalocsai vérengzés, Szamuely vérengzése, akasztásai, azt hiszem, nagyon megfélemlítettek az embereket, ilyen értelemben elérte a célját, és főleg az értelmiséget. Sokfelé jártam a Kárpát-medencében és sok emberrel beszélgettem az elmúlt harminc évben, de olyan félelmet, mint amit a régi kalocsai értelmiségi társadalomban tapasztaltam, szinte sehol nem találtam. Ennek egy nagyon jó példáját említeném. Van egy nevezetes könyv, Winkler Pál kalocsai történetének kis piros könyve, 1927-ben jelent meg. Járva-elve Kalocsán itt is találtam egy példányt, ott is találtam. Az értelmiségi családokban úgy illett, hogy ez a könyv meglegyen, annak idején megvették a két háború között. Aztán volt, hogy eladták, én vettem egyet. Kiderült, hogy minden példányban ki van tépve a 19-es eseményről szóló néhány oldal. Végül én úgy szereztem példányt, hogy valahol Pesten egy antikváriumban vettem magamnak egy újat, ami más tájon volt forgalomban, és ezt végül megmagyarázta nekem egy régi vágású kalocsai értelmiségi hölgy annak idején, hát hogyne lenne kitépve, mert valaki ezt elterjesztette, hogy így kell csinálni. 1944 végén, amikor jöttek az oroszok, akkor valaki – gondolom a nagymisén – elmondta a szomszédnak, az továbbadta, hogy

ezt így kell csinálni. Minden valamirevaló kalocsai értelmiségi család hazament, és kitepte a 19-es fejezetet, mondván, hogy ha az oroszok jönnek, majd leveszik a polcról, és akkor meglátják, hogy benne van 1919. Tehát ez olyan abszurd félelem, amilyennel másutt nem lehet találkozni. Attól függetlenül, hogy ilyen tudatos kutatás nem történt arról, hogy a régi emlékezetben hogyan él ez a parasztháború, azért a családomban lévő emléket hadd elevenítsem fel, illetve utaljak arra, hogy a népi humor a legnehezebb esztendőkből és időszakokból is élt. Arra szeretnék célozni, hogy ezt a fölkelést a nép – legalábbis a környéken, nem azok, akik pontosan részt vettek benne, mert azoktól nem hallom, de a környezet –, ezt a harcot gatyás háború néven emlegeti. Ez egy rettentően találó kifejezés, mert az ember megszokta, hogy a háborút katonák vívják, akik egyenruhában vannak, itt pedig olyan emberek lövöldöztek, mentek háborúzni, akik gatyában jártak. A gatyán én azt a ruhát értem, ami 1919-ben kendervászonból készült, ami megragadta a szemlélőt, hogy itt gatyában vívják ezt a háborút, és gatyás emberek járkálnak puskákkal és egyéb fegyverekkel. A nép ráragasztotta ezt a kifejezést, hogy gatyás háború, ez nagyon találó a parasztháború XX. századi változatának a megjelenítésére. Ezt a kifejezést az öregapámtól nagyon sokszor hallottam gyerekkoromban, mert ő még találkozott ezekkel a gatyás parasztokkal, akik éppen menekültek, mert tudjuk, hogy dél felé menekültek, a demarkációs vonalon túlra, és az öregapám valahol a halasi határnak a csücskében gyerekeskedett, és látta őket, meg is szólították őt, hogy merre kell ott átmenni, és mint nagy élményét adta elő nekem, hogy a gatyás háborúból ennyi emléke maradt. Én erre a kifejezésre hívnám fel a figyelmet, mint a népi emlékezetben megőrzött kifejezésre.

Kiss Gy. Csaba:

– Köszönöm szépen. Azt hiszem, az egész 19-es magyarországi kommünnek egy nagyon lényeges eleme, hogy éppen azok emeltek fegyvert a Tanácsköztársaság ellen, akiknek a nevében a Tanácsköztársaság – vagyis a szegényebb, az alsóbb néposztályok, parasztok, munkások – úgymond létrejött. Úgy gondolom, hogy ez a mindenkori kommunista diktatúrának jelentős vonása – és ezt Nyugaton sokszor nem akarják ma sem megérteni –, hogy a kommunista ideológiának és frazeológiának nincs valóságértelme. Nem lehet szembesíteni a valósággal, lényegében eszköz az uralom fönntartására. De kérem, hogy itt folytassuk, ahol Bárh János befejezte. Pastyik Istvánt kérdezem, hogy miképpen állunk a pataji források lehetőségével? Gondolom, Dunapatajon se mertek volna az 1960-as vagy 70-es években dicsekedni azzal, hogy mit tettek 1919-ben a vörösteror ellen. De talán azért vannak olyan típusú források vagy megemlékezések, amelyekre érdemes fölhívni a figyelmet.

Pastyik István:

– Pataj 1919-es kutatásának a következő jelentősebb forrásai vannak: az egyik, ami nyomtatottan már megjelent. Az 1970-es, 80-as években megjelent valamennyi tudományosan elemezhető anyagot Romsics Ignác foglalta össze és tette rendbe. Itt van a kezemben a Bács-Kiskun Megyei Levéltárnak egy rangos sorozata, az 1980-as évek elején jelent meg ebben a *Duna melléki ellenforradalom* című 70 oldalas tanulmány, amelyben Romsics Ignác először és nagyon tárgyilagosan rakta helyre ezt az időszakot. Addig ugyanis hol jobbra billent az értékelés, hol balra, de azt a józan, tárgyilagos helyrerakást nem tudta senki elvégezni, és Romsics Ignác ezzel egy csapásra és mindmáig helyesen, értékelhetően rakta

helyre ezt a kérdést. Romsics Ignác minden nyomtatott és legépelt anyagot összegyűjtött, ami tanulmányába beleillett. Elképzelése az volt, hogy egy nagy keretképet adjon erről az egész dolgról, tanulmányának egyik legszebb mondata így hangzik: „Az ellenforradalom elsőnek Dunapatajon győzött.” Tehát az, aki ennek a Duna melléki több mint száz kilométeres hosszúságú és mintegy olyan 50 kilométer szélességű vonulatban mindent megnézett, föltérképezett és összegzett, akkor nyilvánvaló, hogy ez az állítás igaz, hogy minden olyan megközelítés, amely nem Patajról indítja ezt a témát, az felületes hozzányúlás a témához. Patajról nagyon gazdag anyag van. Egy része az elmúlt 80 évben megjelent forrásoknak a morzsái, azokat kell a kutatónak összegeznie. Ez nyomtatott anyag, amelyről összefoglaló munka még nem jelent meg. Ugyanebben a kötetben én csak egy vékony szeletét dolgoztam föl. A *pataji katolikusok és a Tanácsköztársaság* címmel, amely 20 oldalas anyag, de ez is csak az egésznek egyetlen szelete. Nem lehetett másképpen. Gyakran kérdezték tőlem, hogy mikor jelenik meg Patajról ez-az. Mondom, reménytelen eset, és akkor még reménytelenebbül szoktak rám nézni: ugyan már, hát mi van Pataj történetével, azon belül a 19-es történetével? Azt kell tennie az embernek, amit Szakály Sándor csinált, hogy szinte személyenként lebontani és kikutatni ki, hol, mit csinált, ki honnan indult, hová jutott el, és ebből a sok-sok ezer adatból kell aztán összehozni azt a képet, amely alapjaiban megingathatatlan. Minél alaposabb egy történelmi kutatás, annál kevésbé megingathatatlan. A helytörténeti kutatásoknak egyik nagy előnye ez, föltéve, ha azt valaki alaposan végzi, én az atomkutatáshoz szoktam hasonlítani. Vannak a világmindenségben is nagy törvényszerűségek, épp olyan törvényszerűségek mutatkoznak meg a magunk munkáiban, amikor egy-egy részletkérdést nézünk. A törvény az atomra is érvényes. Tehát nagyon-nagyon sok kutatást kell végezni az országban ahhoz, hogy ezek a kérdések aztán végül is összeálljanak egy olyan nagy munkában, amely folytatása annak az összefoglalásnak – ismétlem, a kutatási lehetőségek tágak –, amelyet Romsics Ignác végzett el. A pataji kutatással kapcsolatosan megemlítem, hogy nagyon jó levéltári forrásanyaga van Patajnak. Aligha tudják a jelenlévők, hogy Pataj történeti kutatása olyan, mintha az ember páholyban ülne, mert 40 irat-folyóméternyi Pataj történetének a kutathatósága. Nemcsak 19-ről szólok, hanem egyáltalán Pataj kutatásának a lehetőségéről. Egy neves levéltáros azt mondta nekem, még Debrecennek sincs olyan jó anyaga a feudalizmus kori időre. Képzeljék el: a 40 iratfolyóméter annyit jelent, hogy az iratokat egymás mellé élre állítva 40 méter hosszú, de ez csak az 1945-ig szóló anyag. Azon belül is én már 40 évvel ezelőtt megnéztem a pataji anyagot és nagyon szép anyag van róla, óráról órára és majdnem személyekre fölbontva össze lehet állítani a pataji 19-es eseményeket. A harmadik dolog, és ebben kapcsolódom most ide, hogy mi van az élő hagyománnyal, a beszélt történeti forrással? Apám Patajon volt sokáig, én is Patajon születtem, egyetemi tanulmányaim végeztével elhatároztam, hogy Patajjal foglalkozom, és itt volt a 19-es téma. Érvényesült az, amit Bárh János mondott. Előtte elhallgattak az emberek. Volt, aki azt mondta – pedig szereplője volt az eseményeknek –, nem beszélek róla. Hosszú évek kellettek, míg az illető aztán végül is megnyílt előttem. Sőt aztán komoly dokumentumokat gyűjtöttem a Pataji Múzeumba. Az emberekben benne volt a rettenetes félsz. Gondoljunk arra, hogy amikor valakit a gulárról vagy a szovjet hadifogolytáborból hazaengedtek, lelkére kötötték szinte terrorisztikusan, hogy ha beszélni mer, baj lesz. Én beszéltem olyan patajival, aki megjött a második világháború utáni fogságból, és a felesége bevallotta, hogy soha nem beszélt a férje arról, hogy ott mi történt. Három évtized múlt el, mire mert beszélni. Képzeljük el, hogy Szamuely, aki esztelen terrorizmussal, szadista módon kapta el és végeztette ki az embereket, hogy utána Pataj szinte megdermedt ebben a visszaemlékezésben. Az első világháborúban több száz ember maradt ott, a pataji családok java részét érintette. Nézzék meg az első világháborús pataji emlékművet, tele van nevekkal, tehát részint a férfilakosság java része eltűnt Patajról, aki

itt maradt, és részt vett az eseményekben, amely egy túlkapás miatt robbant ki Patajon – a túlkapásokra mindig vigyázni kell –, és a fölkelés leverése után itt akasztottak, szemben velünk, Szamuely. Ebben a tereben volt. Tehát ez a rettenetes félelem megülte Patajt.

Kiss Gy. Csaba:

– Még 1992-ben, amikor az *Új Magyarország*nak készült cikk, még akkor is találkozott az újságíró a félelem jeleivel. Ott szeretném folytatni, hogy munkáiban Romsics Ignác kitűnő kutatásokat végzett, és azt lehet mutatni, hogy az ő kutatásai – mondom némi iróniával – a valóság győzelmét jelentették. Azt hiszem, a munkaadói meg a levéltári előljárói Kecskeméten annak idején azt szerették volna, ha az akkor fiatal Romsics Ignác bebizonyítja, hogy Dunapatajon kuláklázadás volt, hogy ezt Dunapatajon az arad-szegedi ellenforradalmi kormány titkos kiküldöttei, földbirtokosok, reakciók szervezték. És Romsics Ignác bebizonyította, hogy ez parasztfölkelés volt, és emlékszem, 1992-ben megkérdeztem, hogy miképpen minősítené a pataji eseményeket, egyetért-e azzal, hogy népfölkelés. Kicsit gondolkozott, azt mondta, hogy tulajdonképpen igen. Szamuelyról annyit, hogy én családi hagyományból csak úgy hallottam emlegetni: a pataji hóhér. Amikor Széll Károly bácsit arról kérdeztük – nem tudom, hogy bekerült-e a tévériportba 94-ben –, hogy milyen ember volt ez a Szamuely, kicsikét elgondolkodott, szellemileg teljesen friss volt, és azt mondta: hát olyan „haramiaforma”. Azt hiszem, találó leírása volt Szamuely Tibornak. Miután néhány kézikönyvbe belenéztam, bizony egyik kézikönyvben sem találtam azt, hogy Dunapatajon kezdődött ez a mozgalom, a 19-es parasztfölkelés. Idézem az 1992-es, Bertényi Iván és Gyapay Gábor által írt *Magyarország rövid történetét* – azóta megjelent új kiadásban is –, ahol Gyapay Gábor azt írja: a legsúlyosabbnak a Kalocsa környéki parasztmegmozdulás bizonyult, mármint a kommün ellen, ahol az erőszakos besorozások ellen tiltakoztak: *„A megmozdulások leveréséhez Szamuely Tibor kapott megbízatást, ő a forradalmi terror eszközeivel felszámolta a mozgalmakat.”* 19 embert kivégeztetett a Szamuely elnöksége alatt működő Vörös Hadsereg rögtönítélő törvényszéke. Hogy pontosan hol, nem világos, mert tudjuk, hogy kivégzések Kalocsán és Patajon is voltak. Bihari Péter: *A XX. század története fiataloknak* című munkájában azt írja, hogy a *„Kalocsa–Paks környéki parasztfelkelés napokig tartó harcokkal járt, és csak a Szamuely Tibor vezette vörös különítmény terrorja teremtett rendet”*. Persze, ha ezt „rendnek” lehet mondani. *„Az itt kivégzett felkelők száma meghaladta a 60-at.”* Salamon Konrád történelemkönyve középiskolák 4. osztályai számára 1994-ben Duna-melléki felkelésről beszél: *„A felkelést Szamuely Tibor és terrorlegényei éppoly kegyetlenül elfojtották, mint a ludovikás tisztinövendékek fölkelését a fővárosban. A vörösterroret alkalmazó Szamuely a Duna-melléken több mint 50 embert végeztetett ki, egyedül Kalocsán 27 főt.”* És ami nagyon tanulságos, hogy egy nagy reprezentatív képeskönyv jelent meg kb. három évvel ezelőtt *A magyarok krónikája* címmel. Ebből a vörösterroret kegyetlenségei hiányoznak a fehérterror mellől, én úgy gondolom, hogy a kettőt csak együtt lehet megítélni, és mind a kettőt természetesen negatívan kell értékelnünk. Nem tudom, hogy a Duna melléki fölkelés jelentőségét hogy látják a történészek?

Tókéczki László:

– Azt hiszem, ha megnéznénk, hogy honnan Kalocsa előnye Patajhoz képest, akkor abból, hogy Kalocsa ellenforradalmi fészek, mert egyházi központ. Ezt nem is kell magyarázni, nyilvánvaló, hogy egy ilyen helyen a kommunisták ellen a klerikális reakciótól

kezdve minden működött. Nyilvánvaló, hogy ezt sokkal alkalmasabb magyarázatnak látták, mint azt, hogy mondjuk egy átlagos magyar alföldi községet tegyenek meg kiindulópontnak, ahol esetleg kiderül, hogy nem lehet egyszerűen izgatásnak tekinteni. Ez az egyik dolog. A másik dolog pedig az, és arra reagálnék, hogy „haramiaforma ember volt”: Feltehetőleg igen. De azt hiszem, hogy ebben a történeti viszonylatban két világ találkozik. Nem véletlen, hogy éppen a falusi, a földműves, a paraszti világ érezte meg elsőnek – nem csak itt egyébként, a kommunizmus minden térségében – azt, hogy itt egy olyan rendszerről van szó, amely beleszól az emberek legintimebb magánéletébe is, egyszerűen megakadályozza tulajdonképpen azt a parasztemberi önállóságot, autonómiát, ahol a munkától kezdve a kisközösségeknek a szabad szerkezetén működik, és ez – mondhatnám teljesen pozitívan értelmezve a dolgot – egy tősgyökeres olyan világ, amelyik a maga normái, hagyományai, rendszere szerint szeretett élni. Szembetalálkozott a gyökértelen értelmiséggel, aki tulajdonképpen bárhol a világon azt a földi paradicsomot szolgálja, ami lebeg a szem előtt, hogy megvalósítható vagy nem, az nem érdekli, viszont az oda vezető úton kíméletlen, és egyszerűen úgy viselkedik, mint ahogy minden kommunista komiszár működött. Éppen ez a gyökértelenség, hogy nem kötődöm sehova. Tulajdonképpen a világforradalmat szolgálva, az, hogy most itt öldöklök, vagy éppen 200 vagy 500 vagy 1000 kilométerrel odébb, az teljesen mindegy. Az egyik kollégám említette – azóta sem került kinyomtatásra – azt a Lenin által írt levelet, amely akkor született, amikor a szovjet Vörös Hadsereg megtámadta Lengyelországot. Lenin utasítást adott arra, hogy az elfoglalt lengyel területeken lehetőleg minél több embert agyon kell lőni. Ha ez nem történt meg, akkor tiltakozott, hogy miért nem tették meg, hiszen ez a módszer azt jelenti, hogy akkor az emberek megtanulják, hogy ki az úr a házban. Tehát, ami Dunapatajon történt, az nem volt véletlen. Lenin legjobb magyar tanítványai úgy jártak el, hogy emberiség és egyéb szempontok nem játszottak szerepet. Itt két olyan világ találkozik, amelyik nem véletlenül természetes módon lesz a későbbiekben is egymás ellensége. Gondoljunk bele, hogy már az eredeti valláspótlékot jelentő szocialista próféta, Marx is eleve megmondta, hogy a paraszti világ, a falusi nép az ellenség, mert az sötét, olyan dolgokhoz ragaszkodik, amit egy felvilágosult értelmiségi el sem fogadhat: valláshoz, tulajdonhoz, családjához meg egyebekhez. Tehát az, ami itt történt, a gyakorlatban, az elméletben jóval korábban már megszövegeződött, és lényegében megvolt a forradalmi terror ideológiája, illetve eszmerendszere, amelyen ezek az emberek minden kímélet nélkül a gyakorlatba tették át.

Szakály Sándor:

– Az volt a kérdés, hogy vajon Dunapatajra miért nincs utalás. Idéztem néhány történelmi munkából. Ez elgondolkoztatja az embert arról, hogy vajon egy történész, ha dolgozik, az körülbelül milyen eredménnyel jár, és a közgondolkodásba mi kerül bele, és itt még nem is csak a közgondolkodásról van szó, hanem a kollégák vagy a szakma iránt érdeklődőkről. A sokszor említett, távol lévő barátunknak, Romsics Ignácnak a könyve 1982-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál, és nagyon gyorsan elfogyott. Ebben a könyvben Dunapataj szerepe ebben a tanulmányban is megtalálható. Akik ebből a munkából értesülnek erről, azok tudják, hogy Dunapatajon kezdődött ez a mozgalom. Itt volt ez a – nekem nagyon szimpatikus – gatyás háború, és kiderült, hogy akik tankönyvet írnak, nem nyúlnak ehhez a munkához, vagy ők is úgy vannak vele, hogy Kalocsa egy nagyobb település, amire Tókéczki László utalt, hogy egyházi központ és így tovább. Miért mondjuk azt, hogy Dunapataj és környéki ellenforradalom vagy parasztfölkelés vagy háború, mindegy ebben az értelemben, hogy minek nevezem. A másik pedig, legyünk őszinték, nagyon sokat

jelent az – én nem szeretem ugyan ezt a kifejezést –, hogy egy település miként képes a történelmét eladni és menedzselni. Erre a legjobb példa Puja Frigyes külügyminiszter volt, „eladta” Battonyát a korábbi időkben, mint az első felszabadult magyar települést. Ha az 1944-es állapotokat vesszük, akkor az Úz völgyébe 1944. augusztus 18-án jöttek be az oroszok, ha a trianoni határokat vesszük, akkor sem Battonya volt ez; utána a külügyminiszter úgy gondolta, ennek megvolt a lehetősége, hogy ő 25-ször megírja, ez hangozzék el, és amikor én egyszer azt írtam a szerzőkről, hogy a szerzők nagyon helyesen utalnak arra, hogy nem Battonya volt az első település, az akkor már nyugalmazott Puja Frigvestől kaptam a szerkesztőségemen keresztül egy levelet, és azt írta: de igen, mert Brezsnjev elvtárs 1970-valahányban is küldött egy üdvözlő táviratot Battonyára. Azt válaszoltam neki, hogy számomra a főtítkárnak üdvözlőlevelei nem jelentenek történelmi forrást. Nyilvánvaló, ha Dunapatajnak a Romsics-féle kötetten kívül jól megírt története van, vagy sok minden más megjelenik róla a sajtóban, a televízióban és másutt elhangzik, akkor talán egy picit belekerülhet jobban a közgondolkodásba. És talán akkor azt mondjuk, ha pontosak vagy hitelesek akarunk lenni, akkor azt mondjuk, hogy ez itt történt, innét indult, itt tartott legtovább és így tovább. Én ezzel nem felelősséget akarok fölvetni. És itt van a másik nagy gond, hogy erről az eseményről, mint kiderült itt, Bárh János említette mint néprajzos, hogy miként próbált esetleg a hagyománynak utánanyúlni, hosszú évtizedeken keresztül nem hogy nem lehetett, de jobb volt nem szólni, és nem biztos, hogy Dunapatajnak erre lehetett büszkének lennie 1989-ig, 90-ig. Ez megint egy nagyon lényeges szempont, és nyilvánvalóan hosszú időnek kell eltelni ahhoz, amíg esetleg egy lexikonban a 19-es ellenforradalomról lesz szó, oda lesz írva, hogy kérem, az első fegyveres megmozdulás, és az, amikor néhány napra ezt a rendszert egy helyen meg lehetett dönteni, az itt történt.

Tókéczki László:

– Csak annyit szeretnék ehhez a fejtegetéshez hozzátenni, ami nagyon-nagyon általánosítható példaként meggyőzhet mindenkit arról, hogy hogyan működnek az ilyen folyamatok. Nem olyan régen egy kutatás kapcsán többször fordultam a *Református egyháztörténelmi lexikon*hoz bizonyos életrajzi adatokat keresve, és legnagyobb meglepetésemre – gondolják el, ez hivatalosan az egyház kiadványa volt –, kerestem egy György Endre nevezetű embernek az adatait, aki az elszakított kárpátaljai egyházmegyének, pontosabban egyházközségnek az első főgondnoka volt, alapító tagja volt a Református Világszövetségnek stb., több egyházi funkciója is volt, és kérem, György Endre nincs benne ebben a lexikonban. Viszont benne van György Aladár, a testvére, akiről ez a lexikon is azt írja meg, hogy az első népszerűsítője volt a marxista eszméknek Magyarországon. Így kell látni ezeket az összefüggéseket, merthogy ezek a korábbi realitásokat mutatták.

Kiss Gy. Csaba:

– Köszönöm szépen. Az jutott eszembe, hogy a Duna Televízióból a hét elején föl hívtak, hogy Dunapatajról nekem nincs-e fényképem, mert az ő archívumukban nincs. Mondtam, hogy föl kell hívni a Magyar Távirati Irodát. Beszéltek a Magyar Távirati Irodával, az archívummal, és kiderült, hogy ott sem bírnak emlékekkel Dunapatajról, talán valami 19-es szereplőről van fénykép. Nagyon érdekes volt, hogy mikor az ifjú hölgyek a szerkesztőségben elkezdték keresni a Dunapatajjal kapcsolatos dokumentumokat, 1919-re vonatkozóan senki sem tudta, hogy 1919 és Dunapataj valahogy összefügg. Az, hogy Kalocsa

környéki, Duna–Tisza közi, ezt valamiképpen igen, de Dunapatajt nem tudták. Szeretném még megkérdezni Pastyik Istvánt, hogy valójában Dunapatajon miként láttad te, miképpen maradt meg az emlékezetben, tehát a beszélgetésekben, amit azért esetleg elmondtak, a fiatalabb nemzedék otthon beszélt-e erről? Hogy egy interjúkészítőnek, egy történésznek nem beszélnek, egy újságírónak nem beszélnek, én azt értem, mindenki elmondta, hogy mekkora volt a félelem. De lehet-e arról valamit tudni, hogy a családokban mit mondtak erről?

Pastyik István:

– Tapasztalatom is van erről, mert én tíz évig tanítottam gyerekeket általános iskolában és gimnáziumban. A gyerekek erről nem beszéltek. Féltek attól – gondoljuk el a Rákosi diktatúrát, utána jött a Kádár-féle puha diktatúra –, nem mertek beszélni. Történelemórán pedig ezt a kérdést helyretenni majdnem lehetetlenség volt. Volt néhány kellemetlenségem abból, hogy a gyerekeknek azt mondtam, hogy nem így van a dolog, egy-két dologra utaltam, de természetesen részletekbe bocsátkozni a tananyag hiányosságai miatt sem lehetett. A hivatalos Pataj a 40-es évekig ünnepelte, jöttek le Pestről, bandérium fogadta őket, nagy ünnepség, utána mély csönd, mindenkiben benne volt a félsz, mert sokan azt hitték az egyszerű emberek között, még ötven év után is, hogy 19 miatt elkapathatják őket. Hiába mondtam nekik, hogy az a világ már elmúlt, hogy emiatt meghurcolják, mert az apja vagy a nagypapa részt vett benne, nem mertek beszélni. A hivatalos közélet csak 1994 óta, amióta a Történelmi Emlékbizottság kezdeményezésével ismét helyre került az emlékmű Patajon, akkor kezdtek róla beszélni. A tananyagban nincs benne. Most lesz egy olyan iskolapolitika, amely a helyi tantervekre jobban akar támaszkodni, akkor remény van arra, ha a falukban megnézik a saját múltjukat, vagy akármelyik városban, több remény lesz arra, hogy ezek a kérdések a gyerekeknek a tudatában is úgy kerülnek helyre, hogy mire ők felnőnek, tárgyilagosan is, és saját történelmi tudatukra hivatkozva át tudják plántálni ezeket a dolgokat. Összefoglalva: 1924-től, mondjuk 1944-ig, ment a hivatalos megemlékezés, utána nagy csönd, majd 1994-től rendszeresen, minden évben van megemlékezés. Történészek tudnak dolgokat helyrerakni, és majd ez valamikor belekerül a történelmi összefoglaló munkánkba is. Most jelent meg egy neves történésznek a XX. századi Magyarországról szóló nagy monográfiája, sokat foglalkozott Patajjal, szintén úgy szerepelt, hogy Kalocsa környéki ellenforradalom.

Szakály Sándor:

– Annyit szeretnék hozzátenni, és ez megint egy általánosság, és egy picit kilépünk talán ebből, de én azt hiszem, hogy egy nagyon érdekes dolog, úgy érzem, hogy a mi XX. századi történelmünkben sajnos nagyon sok olyan esemény vagy nagyon sok olyan pont van, amikor kétféle történelem van, illetve lehet többféle is. Én úgy szoktam fogalmazni, hogy van a megírt és a megélt történelem. Tehát nagyon érdekes, hogy a családok miként éltek meg egy történelmet, és a családon belül, ha működik a kommunikáció, mit mondanak és mit hoz haza az ember az iskolából, és akkor lehet, hogy amikor próbálja fölmondani a leckét, akkor azt mondja a nagypapa, jól van, fiam, te ezt mondd el, mert erre fogsz ötöst kapni holnap az iskolában, de ez nem így volt. Ez nagyon lényeges szempont. Ahol képesek voltak a családok a megélt és a megírt történelmet párhuzamosan elplántálni a

gyerekekbe, ott nem okozott olyan nagy gondot, hogy a későbbi időben, amikor volt egy politikai váltás, a megélt történelem váljék megírt történelemmé az emberben.

Tókéczki László:

– A probléma az, hogy a XX. századi magyar megírt történelem hihetetlen módon szegényedett, illetve kopott ki a magyar köztudatból. Mi a 90-es évek elején a tanszéken is tapasztaltuk – én személy szerint néhány esetben utánamentem a dolognak –, hogy éppen a legjobban, leggondosabban nevelt gyerekek olyan családokból jöttek, ahol a szülők törődtek a gyermekükkel, például 1956-ról azok tudtak viszonylag a legkevesebbet. Ugyanis a szülők önvédelemből, a gyerek védelme érdekében egy csomó dolgot nem mondtak el, hogy ne legyen baj belőle. Éppen az olyan családokban tudtak a gyerekek többet, ahol a szülők ezt nem gondolták végig, úgy gondolták, hogy nem érdekes, mondták szabadon. Ez nagyon érdekes dolog, hogy éppen olyan esetekben nagy a történelmi emlékvészítés, ahol adott esetben éppen a gyermek, a család meg az önvédelem jegyében egy csomó dolgot nem mondtak el.

Szakály Sándor:

– Nagyon lényeges kérdés az is, hogy milyen közösségből – most a közösségen értem –, mekkora településről jött. Én egy kis faluban születtem, és töltöttem a gyerekkoromat, ott nem hallottam soha 1956-tal kapcsolatban más kifejezést, mint a forradalom. Tehát egy 800 lakosú faluban mindenki tudta, még adott esetben a tanácselnök és a párttitkár is, lehet, hogy amikor volt egy ünnepi beszéd, ami nem volt akkor jellemző, nem ezt mondták volna, de az emberek egymás között nem használták rá más kifejezést, mert azt természetesnek tartották.

Kiss Gy. Csaba:

– Köszönöm szépen, egy rövid megjegyzést engedjenek meg nekem. Foglalkozási ártalmam, hogy mindig Lengyelország jut eszembe összehasonlításképpen. Valójában Lengyelországban soha nem sikerült ezt a folyamatot megszüntetni, ott mindig tudták, hogy Katynban a szovjet NKVD végeztette ki a lengyel tiszteket. Azt hiszem, hogy mindannyiunknak, akik történelmi emlékezettel foglalkozunk ma Magyarországon, elemi és egyik legfontosabb kötelességünk, hogy ezt az emlékezetvesztést, amiről a kollégák beszéltek, ennek az okait, a mechanizmusait föltárjuk; mert tetszik, nem tetszik, talán Dunapatajon is már elmondták a nyilvánosság előtt, hogy a Kádár-rendszer volt az egyik leghatékonyabb a kommunista országok között a történelmi tudatnak a pusztításában. Pedagógus kollégák emlékeznek, hogy történelemből nem volt kötelező az érettségi például, és miután a beszélgetésnek a vége felé közeledünk, engedjenek meg néhány befejező megjegyzést. Tegnap is kérdeztem a Duna Televízióban Romsics Ignácot, nem sikerült igazából erre válaszolni, nagyon kevés volt az idő, hogy vajon annak mi az oka, hogy éppen Dunapataj volt a szikra, Dunapataj volt ennek a parasztháborúnak, népfölkelésnek, parasztlázadásnak a kiindulópontja. Romsics Ignác a 82-es könyvében is ezért hivatkozik kulturális, politikai kulturális hagyományokra. Itt az egyik magyarázat nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy a Duna menti birtokos, maga ura, református hagyományú közsé-

gekben a szabadság értéke nagyon magas volt mindig. Hiszen Dunapatajon, azt hiszem, mindenki tudja, ugyan sajnos nem sikerült az első helyet megszerezni ebben a versengésben, de a világ második Kossuth-szobrát itt állították föl. Tehát a függetlenségi hagyomány nagyon erős volt.

Pastyik István:

– Néhány dolgot hozzáfűznék. 1704-ben Rákóczi tízezer emberrel itt tanyázott, több rendeletet adott ki. 1848 – Pataj 65 önkéntest adott Kossuth zászlaja alá, nagyon nagy volt 1848–1849-ben megint a szabadság utáni vágy. A következő nagy vonulat 1919. A történelmi hagyomány Patajon megvolt. A 19-es pataji ember nem felejtette el, hiszen a 48-at követő és a századforduló után is még nagyon virágzó Kossuth-kultusz Patajon a legnagyobb volt szinte a Dunától keletre, és ezek a hagyományok, ezek a biztos pontok vitték oda a pataji embert, aki a maga méltóságával, mezővárosi nyakasságával védte a maga igazát, védte a tulajdonát. Nem véletlenül került a 19-es emlékműre olyan sor, hogy „a család és a tulajdon szentségéért”. A másik: szovjet mintára a Tanácsköztársaság egy világforradalom lázában messianisztikus elképzelésben éltek a magyar kommunisták, és erőszakosan akarták a társadalmat átalakítani. Mint Tókéczki László is mondta: kicsapódott a magyar köztudatból a történelmi koroknak az emléke. Az, hogy minden diktatúra mire törekszik, mindegy, hogy milyen korról beszélünk, a világ melyik részéről, vedd el a világnézetét erőszakosan, vedd el a nyelvét és vedd el a történelmét.

Kiss Gy. Csaba:

– Talán befejezésül annyit, hogy valóban a 19-es megemlékezéseknek 1990 után kezdődött egy új szakasza. Emlékeztetnék itt Szalai Attila kéthasábos cikkére 1992-ből az *Új Magyarországból*, és emlékeztetnék Tóth Sándornak a lankadatlan erőfeszítéséért. Az akkori MDF-szervezetnek volt Patajon az elnöke, nagyon aktívan járult ahhoz hozzá, hogy 1994-ben az emlékmű ismét helyreállhatott, és közösen megemlékezhettünk 1919-ről. De azt hiszem, hogy minden ilyen megemlékezésnek akkor van értelme, és a mostani beszélgetésnek is, ha nemcsak visszafelé néz, hanem előre is. Én úgy gondolom, hogy még mindig lehet szóbeli forrásokat, dokumentumokat gyűjteni. Megkaptam a beszélgetés közben egy meghívónak a másolatát az 1939-es, tehát a 20 éves évfordulóról, az 1919-es eseményeknek a kultusztörténetét is össze kell gyűjteni, és valóban, ami talán az unokáknál és dédunokáknál még megtalálható, ezt mind össze kell gyűjteni, és abban a tankönyvben, abban a helyi oktatási fejezetben természetesen meg kell említeni, hogy 1919-ben mi történt, és mit vállalhat büszkén ma Dunapataj polgársága. Szeretném ezzel megköszönni barátaimnak, kollégáimnak a fölszólalását, hogy eljöttek erre a kerekasztal-beszélgetésre.